

Posudek na disertační práci

Balková, Miluše: Etika v sociálních službách: Zapojení peer konzultantů do sociálních služeb pro lidi s duševním onemocněním, FHS UK, 2019, 169 stran + přílohy

Školitelka: Doc. MUDr. Iva Holmerová, PhD.

Předkládaná disertační práce se zabývá etickými souvislostmi zapojování lidí se zkušeností s duševním onemocněním do sociálních služeb na pozici „peer konzultant“. Použití uvozovek v jedné z úvodních vět možná samo o sobě naznačuje mnoho nejistot, které jsou se zavedením pracovní pozice a jejím výkonem ve zdravotních a sociálních službách v ČR spojeny. Sama autorka během bádání na peer konzultanství pohlížela z různých perspektiv (str. 8, 72).

Posun ve výzkumu, který popisuje v úvodu, jsem chápala jako příklon k patientské perspektivě prožívání a zvládání nemoci v každodenních činnostech (patient knowledge). Využití praktické znalosti (laické) – vytváření poznání a technik interpretace života s duševním onemocněním – je cennou alternativou k (odbornému) diskurzu psychiatrie a sociální práce. Hledání dobrého, lepšího života s diagnózou duševního onemocnění je pro autorku společnou odpovědností pacientů/klientů, odborníků i širší veřejnosti – tedy otázkou osobní, organizační i politické etiky péče. Sama autorka volí hledisko sociální soudržnosti.

V poměrně rozsáhlé teoretické části jsou předestřeny hodnoty a důvody, které přivádějí lidi s diagnózou duševního onemocnění k peer konzultantství a pomáhající organizace a profesionály k jejich zaměstnávání. Na 60 stranách definuje autorka základní pojmy – pomáhající profese, etika sociální práce, osoby s duševním onemocněním, uvádí zákonné normy a strategické dokumenty. Samotnému peer konzultantství se věnuje ve spojitosti s konceptem zotavení velmi krátce (str. 64–68). Vzhledem k osobním zkušenostem a angažovanosti autorky v dané věci lze jen vyjádřit lítost nad tím, že jsme se o zapojování lidí s duševním onemocněním v této části práce nedozvěděli více. Domnívám se, že pro teoretické ukotvení tématu, pro které se autorka v disertační práci rozhodla, mohla lépe využít výsledků přehledové studie (str. 79–88). Věřím, že by se tak podařilo čtenářům detailněji přiblížit samotné téma disertační práce – tedy zapojování peer konzultantů a zvláště toho, co nazývá „etickými souvislostmi“ nebo „etickými aspekty“ (str. 72) a zároveň nabídnout přehled o stavu poznání v této oblasti, jež je zvláště v zahraničí dosti bohatý.

V přehledové studii se autorka vyhýbá spojení se zotavením (to naopak je v souvislosti s peer konzultanty uvedeno v teoretické části a zároveň je zotavení a recovery uvedeno mezi klíčovými slovy pro vyhledávání v databázích a znovu se objevuje v kvalitativní studii 7.6) a nachází „nový pohled na pozici peer konzultanta, zejména hledáním zkušeností s etickými dilematy, aspekty a vlivem pozice na okolí i sebe sama, které může přímo či nepřímo ovlivňovat etické rozhodování“. Ke dříve zvoleným kategoriím etické souvislosti a etické aspekty zde jsou přidána ještě etická dilemata.

Přehledová studie nabízí mnoho zajímavých poznatků o zapojování peer konzultantů, nicméně postrádám shrnutí odpovídající stanovenému cíli „vytvoření modelu, který umožňuje popis a systemizaci faktorů, které charakterizují specifika pracovní pozice peer konzultanta a možné etické aspekty s touto pozicí spojené“ (str. 72). Složitost a nejednoznačnost pozice peer konzultanta a její zjednávání v praxi sociálních služeb je patrná z celého textu a je pochopitelná. Právě proto si kladu otázku, zda jsou (bez odkazu na konkrétní zdroj) na místě vývody jako

např.: “Zaměstnání peer konzultanta, zejména pokud je dlouhodobě nezaměstnaný, nepochybně zvyšuje jeho kvalitu života a nabízí mu možnost nového startu, nového smyslu života a naděje do budoucna...” (str. 85). Nejasnost v interpretaci zkoumaných zdrojů mě provázela celou kapitolou 7.2. a částečně mi uniká také návaznost na další výzkumný krok.

Další zvolené metody přinesly zajímavé pohledy do praxe zapojování peer konzultantů v České republice. Cenné zkušenosti zaměstnavatelů i samotných peer konzultantů jsou prezentovány relativně samostatně (možná příliš samostatně) v kapitolách vedených pod názvem jednotlivých metod. Focus groups se zaměřovaly na zkušenosti zaměstnavatelů a možnosti zlepšení, v případě empirické studie byla zjišťována rizika a dopady zaměstnávání peer konzultantů. Případová studie popisuje „úspěšné zapojení peer konzultantky“ na základě dlouhodobého pozorování a měla odhalit etické souvislosti na pracovišti, cílem kvalitativní studie bylo poznání etických souvislostí vyplývajících ze zkušeností peer konzultantů. Jednotlivé kapitoly vnímám jako relativně samostatné celky, přičemž ten poslední – kvalitativní studie – by měl být „nalezením a popsáním etických souvislostí spojených se zaměstnáváním peer konzultantů v sociálních službách pro lidi s chronickým duševním onemocněním“.

Výběr otázek pro kvalitativní studii „vycházel z předchozích zjištění“ (str. 77), ale přímá souvislost není příliš patrná a zdůvodněná (např. se nezdá, že by se svépomocné skupiny objevovaly jinde než v teoretickém úvodu). Vzhledem k tématu práce, jež lze chápat jako podporu emancipace lidí s duševním onemocněním, nepovažuji za vhodné, že zvolený postup neumožnil samotným peer konzultantům, aby se od počátku podíleli na designu výzkumu, konkrétně na výběru a formulaci otázek pro kvalitativní studii. Toto privilegium bylo ponecháno odborníkům a výzkumnici. Analýza polostrukturovaných rozhovorů „měla za cíl vymezit jednotlivé oblasti spojené s rolí peer konzultanta“. Ačkoli si nejsem jistá, že jsem pochopila, o jaké oblasti se zde jedná, považuji výpovědi peer konzultantů za velmi zajímavé a přínosné pro případný další rozvoj jejich účasti na péči o lidi s duševním onemocněním. Shrnutí nabízí zjednodušený pohled na pozici peer konzultanta a zmiňuje některé výzvy.

Již jsem zmínila, že návaznost mezi jednotlivými kapitolami a provázanost dílčích poznatků není pro mě zcela zřejmá. Chápala bych, kdyby šlo o samostatné publikace dílčích výsledků bádání, ale kapitoly působí spíše jako příprava k analýze při hledání etických souvislostí než hotové texty. K jistému propojení dochází v kapitole 7.6.2. *Paradigmatický model*, kde autorka přistupuje k „vyhodnocení výsledku výzkumu...“, v němž budou „spojeny jednotlivé indikátory získané z rozhovorů s poznatky získanými z ostatních výzkumných částí“ (str. 140). Odhaluje „dvě úrovně, které ovlivňují etickou rovinu spojenou se zaměstnáváním peer konzultantů ve službách pro lidi s duševním onemocněním“: nemocný pomáhá stejně nemocným lidem a institucionalizace vzájemné pomoci formou pozice peer konzultant (str. 141).

Následně (kapitola 7.6.3. *Centrální kategorie – potřeba pomáhání*) nabízí odpověď na hlavní výzkumnou otázku. Popravdě řečeno si na tomto místě v textu nejsem jistá, o jakou otázku se jedná a nepomáhá mi k tomu ani *obrázek č. 1 Struktura a design studie*, ani obsah práce. Nicméně za společnou centrální kategorii (pro aktéry zkoumaného jevu) je zde označena potřeba pomáhání a tato je dále analyzována. Hovoří se zde o „novém fenoménu“ – nemocný člověk pomáhá stejně nemocnému – jenž vzniká spojením organizace poskytující služby a člověka se zkušeností nemoci. Novost spočívá nejspíše především v institucionalizaci této činnosti (nebot' při popisování svépomoci v úvodu jde autorka daleko do historie), která je dosud běžná především u neziskových organizací.

K hlavnímu cíli práce – etickým souvislostem zaměstnávání peer konzultantů se autorka vrací také v kapitole 7.7. Zde by mělo být popsáno „nalezení a popsání etických souvislostí spojených se zaměstnáváním peer konzultantů v sociálních službách pro lidi s chronickým duševním onemocněním“. Předpokládám, že právě tato kapitola měla být odpovědí na hlavní cíl disertační práce a shrnutím cenných zjištění z jednotlivých výzkumných kroků včetně dlouholetých a bohatých zkušeností autorky (str. 71-72). Zdá se však, že v této kapitole se autorka přidržuje výše vymezené centrální kategorie „potřebu pomáhání“ (Jak chápat použití uvozovek?), kterou nazývá formou altruismu a přivádí nás tak k tématu společenské soudržnosti, jemuž se věnovala v teoretické části. Výsledek prezentuje formou modelu *Model 1. Posílení soudržnosti prostřednictvím spojení peer konzultanta s organizací poskytující sociální (zdravotní) služby*, který však blíže nevysvětluje. Jakési celkové shrnutí poznatků jednotlivých částí práce se objevuje v Diskusi (ve spojení s limity a metodologickými poznámkami). Také zde se objevuje potřeba pomáhání, tentokrát jako „principiální etický aspekt“. Další „etické hledisko“ nabízí autorka až v závěru – rozhodnutí lidí se zkušeností s duševním onemocněním pomáhat stejně nemocným, aby mohli žít kvalitnější život a nemuseli prožívat stejné útrapy (str. 167).

Přestože nemohu souhlasit s tvrzením, že “K provedení výzkumu byly použity všechny dostupné informace...” (str. 161), domnívám se, že se autorka zvolenému tématu věnovala intenzivně a snažila se jej zkoumat, jak sama říká, z mnoha úhlů. Na rozdíl od autorky se nedomnívám, že problémem její studie je „malé množství zkoumaných subjektů“ (str. 161). Měla-li bych označit nějaký problém, vybrala bych analýzu a interpretaci bohatého materiálu z praxe péče v jeho etických souvislostech. Peer konzultantům, jejich zaměstnavatelům, autorce i nám všem přeji mnoho zdaru při zlepšování péče o lidi s duševním onemocněním.

Disertační práce přináší původní zjištění, která přispívají k rozvoji oboru a inspirují k dalšímu výzkumu. Autorka prokázala orientaci v tématu i osobní angažovanost. Práce splňuje požadavky kladené na disertační práce. Doporučuji ji k obhajobě.

V rámci obhajoby bych Miluši Balkové položila několik otázek:

1. Vysvětlíte prosím, co myslíte pojmy etické souvislosti, etické aspekty, etická dilemata? Co je podle Vás etické rozhodování?
2. Četla paní N. případovou studii, která je součástí dizertace? Jakou zpětnou vazbu Vám poskytla a jak jste s ní pracovala?
3. Jakým způsobem by bylo možné více zapojit peer konzultanty do designu a realizace výzkumu, jehož výsledky předkládáte?
4. Proč se domníváte, že nahrazení nedostatku komunikace a solidarity ve společnosti rolí peer konzultantů je správnou cestou k posílení sociální soudržnosti?